

IGOR M. KILANOWSKI
Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie
ORCID 0000-0002-1309-2317

O POTRZEBIE ZMIAN W USTAWIE – PRAWO O SZKOLNICTWIE WYŻSZYM I NAUCE W KONTEKŚCIE PRZEPISÓW PRAWA KANONICZNEGO DOTYCZĄCYCH STUDIÓW WYŻSZYCH

Treść: Wstęp. – 1. Podstawy prawne obecnych regulacji. – 2. Uporządkowanie uznawania kościelnych stopni i tytułu w reżimie ustawy – prawo o szkolnictwie wyższym i nauce. – 3. Ewaluacja jakości działalności naukowej w dyscyplinach kościelnych. – 4. Podział dziedzin i dyscyplin naukowych. – 5. Prowadzenie szkół doktorskich. – 6. Ocena kierunków kształcenia. – Zakończenie.

Wstęp

Relacje między państwem a związkami wyznaniowymi, w tym Kościołem katolickim w Polsce, należą do jednych z najbardziej złożonych zagadnień ustrojowych. Obejmują zarówno sferę debaty publicznej, jak i kwestie polityczne. Szczególne znaczenie w tym kontekście ma Konkordat z 1993 roku, ratyfikowany w 1998 roku¹, a także w niniejszym opracowaniu: *Umowa między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Konferencją Episkopatu Polski w sprawie statusu prawnego szkół wyższych zakładanych i prowadzonych przez Kościół Katolicki, w tym uniwersytetów, odrębnych wydziałów i wyższych seminariów*

¹ Konkordat między Stolicą Apostolską i Rzeczpospolitą Polską, podpisany w Warszawie dnia 28 lipca 1993 r. (Dz. U. 1998, nr 51, poz. 318) [dalej: Konkordat].

*duchownych, oraz w sprawie trybu i zakresu uznawania przez Państwo stopni i tytułów nadawanych przez te szkoły wyższe stanowiącej załącznik do Obwieszczenia Ministra Spraw Zagranicznych z dnia 29 lipca 1999 r. o wykonaniu Konkordatu między Stolicą Apostolską i Rzeczpospolitą Polską*². Akty te regulują między innymi kwestie związane z funkcjonowaniem fakultetów teologicznych, uznawaniem stopni i tytułów naukowych nadawanych przez instytucje kościelne, czy też obecnością nauk teologicznych i innych „świętych nauk”³ w przestrzeni akademickiej. Relacje między polskim systemem szkolnictwa wyższego i nauki a porządkiem prawnym Kościoła katolickiego od trzech dekad kształtowane są równoległe przez normy prawa krajowego i przepisy prawa kanonicznego, w tym wspomniane umowy międzynarodowe. Ramy konstytucyjne z kolei wyznaczają zasady bezstronności światopoglądowej władz publicznych, autonomii i niezależności państwa oraz Kościołów i innych związków wyznaniowych, jak również, co najistotniejsze, współdziałania dla dobra człowieka i dla dobra wspólnego⁴.

W kontekście szkolnictwa wyższego, po stronie eklezjalnej, szczególne znaczenie mają normy konstytucji apostoelskiej *Veritatis*

² Umowa między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Konferencją Episkopatu Polski w sprawie statusu prawnego szkół wyższych zakładanych i prowadzonych przez Kościół Katolicki, w tym uniwersytetów, odrębnych wydziałów i wyższych seminariów duchownych, oraz w sprawie trybu i zakresu uznawania przez Państwo stopni i tytułów nadawanych przez te szkoły wyższe stanowiącej załącznik do Obwieszczenia Ministra Spraw Zagranicznych z dnia 29 lipca 1999 r. o wykonaniu Konkordatu między Stolicą Apostolską i Rzeczpospolitą Polską (Dz.U. Nr 63, poz. 727) [dalej: umowa lub „s.s.w.KK”].

³ Dla celów niniejszego studium przyjęto określenie „święte nauki”, „dyscypliny kościelne”, „nauki kościelne”. Pojęcia nie posiadają obecnie definicji legalnej i są używane w niniejszym opracowaniu jako synonimy do określenia dyscyplin nauki, które regulowane są przez Stolicę Apostolską. Niekiedy spotkać można definicję „świętej nauki”, jako formy wiedzy duchowej, która leży u podstawy boskich objawień i nauk tradycyjnych, zaś zasady tej nauki wywodzą się z rozumu, objawienia oraz intuicji intelektualnej.

⁴ Por. art. 25 Konstytucji RP.

*gaudium*⁵ porządkującej system uniwersytetów i wydziałów kościelnych oraz wcześniejsze normy konstytucji apostolskiej *Sapientia Christiana*⁶.

Niestety wspomniane polskie akty normatywne mają charakter przestarzały i nie odpowiadają do obecnej rzeczywistości prawnej, choćby ze względu na wielokrotnie już nowelizowaną ustawę – prawo o szkolnictwie wyższym i nauce z 2018 roku, która znacząco zmieniła w Polsce kwestie ustroju uczelni, nadawania stopni naukowych czy też prowadzenia kształcenia, które odnosi się pośrednio także do kształcenia duchowieństwa katolickiego w polskich jednostkach sektora szkolnictwa na poziomie wyższym.

Celem niniejszego opracowania jest ukazanie problemów wynikających z obecnie obowiązujących regulacji, wskazanie argumentów przemawiających za koniecznością ich nowelizacji oraz przedstawienie propozycji przynajmniej częściowych rozwiązań, które z jednej strony pozwoliłyby stosować w odpowiednim zakresie prawo świeckie i prawo kanoniczne, jako zarazem autonomiczne i się nie wykluczające. Wydaje się, że powyższe pozwoli na zapewnienie równowagi między autonomią Kościoła a jednocześnie neutralnością i jednolitością systemu szkolnictwa wyższego w Polsce.

1. Podstawy prawne obecnych regulacji

Nie ulega wątpliwości, zarówno w doktrynie, jak i praktyce prawa, że Kościoły i związki wyznaniowe posiadają w Rzeczypospolitej Polskiej prawo do prowadzenia swobodnej działalności naukowej⁷. Rozumieć ją należy jako działalność jednostek systemu szkolnictwa wyższego

⁵ FRANCISCUS PP., *Constitutio apostolica Veritatis gaudium*, 8.12.2017, AAS 110 (2018), pp. 1-38. Tekst polski: FRANCISZEK, *Konstytucja apostolska o uniwersytetach i wydziałach kościelnych Veritatis Gaudium*, 8 grudnia 2017 r., Watykan 2018. [dalej: VG].

⁶ IOANNES PAULI II PP., *Constitutio apostolica Sapientia christiana*, 15.04.1979, AAS 71 (1979), pp. 469-499. Tekst polski: JAN PAWEŁ II, *Konstytucja apostolska o uniwersytetach i fakultetach kościelnych Sapientia christiana*, 15 kwietnia 1979 r., Watykan 1980.

⁷ Por. M. PIETRZAK, *Prawo wyznaniowe*, Warszawa 2018, s. 45-47.

i nauki, a nie jedynie działalności w ramach poszczególnych wspólnot wyznaniowych, w ramach na przykład „szkół wyznaniowych”. Powyższe wynika z regulacji zawartych w art. 21 ustawy o gwarancjach wolności sumienia i wyznania, jak również z wspomnianego już art. 70 ustawy zasadniczej. Regulacje konstytucyjne implikują zasadę zakazu faworyzowania określonego światopoglądu, ale też nie wykluczają – przeciwnie, zakładają wręcz – uregulowanie współpracy tam, gdzie wymaga tego dobra wspólne. W kontekście systemu szkolnictwa wyższego i nauki za dobro wspólne uznać należy w szczególności najwyższą jakość prowadzonej działalności badawczej oraz dydaktycznej, jak i inne aspekty związane z funkcjonowaniem systemu.

Kościoły i inne związki wyznaniowe posiadają prawne uprawnienie do tworzenia szkół wyższych. Zasady udzielania tym podmiotom przez państwo pomocy finansowej oraz tryb i zakres uznawania stopni i tytułów naukowych nadawanych w szkołach wyznaniowych regulowane będą na podstawie odrębnych przepisów stworzonych na podstawie wniosków władz tychże związków wyznaniowych i Kościołów, w tym Kościoła katolickiego, składanych do władz publicznych⁸. Regulacje zawarte w art. 22 ust. 4 ustawy o gwarancjach wolności sumienia i wyznania nadają Kościołom i innym związkom wyznaniowym uprawnienie do zakładania religijnych instytutów naukowych i naukowo-dydaktycznych, zaś status prawny wydziałów teologicznych na uniwersytetach państwowych regulują odrębne umowy pomiędzy ministrem właściwym do spraw szkolnictwa wyższego a władzami Kościołów lub innych związków wyznaniowych⁹.

Z kolei ustawa o stosunku państwa do Kościoła Katolickiego¹⁰ wprowadza uprawnienie dla tego związku wyznaniowego do prowadzenia działalności naukowej i dydaktycznej na poziomie wyższym. Przepisy art. 23 tej ustawy nadają uprawnienie Konferencji Episkopatu

⁸ Por. *Ustawa z dnia 17 maja 1989 r. o gwarancjach wolności sumienia i wyznania* (t.j. Dz. U. 2023, poz. 265).

⁹ Tamże, art. 22 ust. 5.

¹⁰ Por. *Ustawa o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej* (t.j. Dz. U. 2023, poz. 1966).

Polski, diecezjom i zakonom do prowadzenia i zakładania wyższych seminariów duchownych (art. 23 ust. 1), jednocześnie kreując zasadę, iż status wyższych uczelni papieskich oraz tryb i zakres uznawania przez państwo kościelnych stopni i tytułów naukowych regulować będą umowy między rządem polskim a Konferencją Episkopatu Polski (art. 23 ust. 2), zaś nauczanie szersze niż określone w poprzedzających ustępach, tj. prowadzenie szkolnictwa wyższego, na przykład o etosie chrześcijańskim, w innych niż kościelne dyscyplinach, będzie regulowane w drodze ustawy promulgowanej na wniosek Konferencji Episkopatu Polski (art. 23 ust. 3).

Wyżej wskazane regulacje prawne mają odzwierciedlenie w umowie międzynarodowej – Konkordacie z dnia 28 lipca 1993 r. między Stolicą Apostolską i Rzeczpospolitą Polską. Zasadnicza regulacja obejmuje art. 15 Konkordatu, który stanowi, że „1. Rzeczpospolita Polska gwarantuje Kościołowi Katolickiemu prawo do swobodnego zakładania i prowadzenia szkół wyższych, w tym uniwersytetów, odrębnych wydziałów i wyższych seminariów duchownych oraz instytutów naukowo-badawczych. 2. Status prawny szkół wyższych, o których mowa w ustępie 1, a także tryb i zakres uznawania przez Państwo kościelnych stopni i tytułów oraz status prawny wydziałów teologii katolickiej na uniwersytetach państwowych regulują umowy między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Konferencją Episkopatu Polski upoważnioną przez Stolicę Apostolską. 3. Papieska Akademia Teologiczna w Krakowie i Katolicki Uniwersytet Lubelski są dotowane przez Państwo. Państwo rozważy udzielanie pomocy finansowej odrębnym wydziałom wymienionym w ustępie 1”¹¹.

Inne regulacje konkordatowe obejmują prawo do funkcjonowania duszpasterstwa akademickiego (specjalnego)¹² oraz gwarancje dla członków społeczności akademickiej do realizacji praktyk religijnych¹³. W praktyce oznacza to, że Kościół katolicki posiada szczególny status w polskim systemie edukacji oraz szkolnictwa wyższego

¹¹ Art. 15 Konkordatu.

¹² Por. Art. 17 Konkordatu.

¹³ Por. Art. 18 Konkordatu.

i nauki, potwierdzony umową międzynarodową, której zmiana wymaga renegotjacji ze Stolicą Apostolską.

W dotychczasowych badaniach wskazywano jednak, że zmiana umowy konkordatowej, jako aktu najwyższego rzędu jest procesem długotrwałym wymagającym zaangażowania i woli politycznej¹⁴. Dlatego też należy upatrywać „miękkich rozwiązań”, jakimi jest renegotjacja umowy między Rządem RP a Konferencją Episkopatu Polski. Niestety mimo możliwości podjęcia rozmów na temat umowy, o której mowa w art. 15 ust. 2 Konkordatu dotychczas nie podjęto starań, aby dostosować jej zapisy do treści powszechnie obowiązujących przepisów prawa, jak na przykład regulacji w zakresie systemu szkolnictwa wyższego i nauki w Polsce.

Warto wskazać, że Umowa była konstruowana w realiach ustaw z 1990 roku, tj. o szkolnictwie wyższym¹⁵ oraz o tytule naukowym oraz stopniach naukowych¹⁶. Powyższe oznacza, że część rozwiązań zawartych w Umowie wymaga systemowego „przeadresowania” do nowej struktury ustawy – prawo o szkolnictwie wyższym i nauce¹⁷, tak aby zachować choćby te kwestie, które w umowie już się znalazły, dla przykładu uznawanie wykształcenia.

Szeroka regulacja konkordatowa oraz odniesienie do umowy między Rządem polskim a Konferencją Episkopatu Polski stanowi w obecnym stanie prawnym, dotyczącym systemu polskiego systemu szkolnictwa wyższego i nauki, największe wyzwanie ze względu na ostatnie regulacje państwowe w tym zakresie. Przywołane w analizie stanu *de lege lata* akty prawne o charakterze ustawowym i międzynarodowym kwestie prowadzenia jednostek systemu szkolnictwa

¹⁴ Por. P. BORECKI, *Wykonanie i respektowanie polskiego Konkordatu z 1993 r. Wybrane zagadnienia w ujęciu krytycznym*, *Studia Prawa Publicznego* 48 (2024) 3, s. 14-15.

¹⁵ Por. *Ustawa z dnia 12 września 1990 r. o szkolnictwie wyższym* (Dz. U. 1990, nr 65, poz. 385).

¹⁶ Por. *Ustawa z dnia 12 września 1990 r. o tytule naukowym i stopniach naukowych* (Dz. U. 1990, nr 65, poz. 386).

¹⁷ Por. *Ustawa z dnia 20 lipca 2018 r. – Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce* (t.j. Dz. U. 2023, poz. 742) [dalej: p.s.w.n.].

wyższego i nauki nakazują regulować w stosownych umowach, co pozwala na swobodne reagowanie na następujące zmiany legislacyjne.

W zakresie regulacji kanonistycznych wskazać należy, że Konstytucja apostołska *Veritatis gaudium* stanowi odpowiedź władzy kościelnej na zmieniającą się dynamicznie sytuację kościelnych jednostek naukowych. Celem nowych regulacji było unowocześnienie reguł działania uniwersytetów i fakultetów kościelnych, zachowując jednocześnie tradycyjny model funkcjonowania wspólnoty akademickiej (demokratyzacja władzy) oraz podkreślając zasadnicze cele i ramy systemu kościelnego szkolnictwa wyższego.

2. Uporządkowanie uznawania kościelnych stopni i tytułów w reżimie ustawy – prawo o szkolnictwie wyższym i nauce

Ustawa – prawo o szkolnictwie wyższym i nauce choć miała być ustawą porządkującą ten aspekt polityki państwa różnorako oceniana jest dziś w doktrynie¹⁸. Nie ulega wątpliwości, że na gruncie stosowania przepisów państwowych i kanonicznych, czego autonomię i zarazem poszanowanie gwarantuje Konkordat i ustawy wyznaniowe, należałoby oczekiwać od ustawodawcy wprowadzenia jednolitego trybu nadawania stopni naukowych w poszczególnych jednostkach. Problem ten jest o tyle istotny z perspektywy prawa kanonicznego i wyjątkowego statusu uczelni katolickich i kościelnych, że wiąże się również z procedurą zatrudnienia.

Obecne przepisy formułują zasadę, że stopnie i tytuły nadawane powagą Stolicy Apostolskiej uznawane są w polskim porządku prawnym za równoważne. Choć odeszło się – co szczególnie cieszy, bo od dawna nie było zasadności stosowania tego mechanizmu – od nostryfikacji dyplomów „rzymskich” nadawanych przez uczelnie papieskie.

Problem pojawiający się obecnie obejmuje, umowne stwierdzenie, że państwo uznaje kościelne stopnie i tytuły pod warunkiem, że przewody (postępowania) odpowiadają wymogom ustawodawstwa

¹⁸ Por. M. KWIEK, *Wprowadzenie: Reforma szkolnictwa wyższego w Polsce i jej wyzwania. Jak stopnia dehermetyzacja systemu prowadzi do jego stratyfikacji*, Nauka i Szkolnictwo Wyższe 50 (2017) nr 2, s. 23-25.

polskiego (w stanie faktycznym w 1999 roku na podstawie ustawy z 1990 roku) oraz, że następuje ich właściwa nostryfikacja. Wprowadzone w *Konstytucji dla Nauki* procedury nadawania stopni, jak również organy prowadzący te postępowania uległy zasadniczym zmianom, wobec powyższego postulować należy, aby w samej ustawie, jak i Umowie uregulować w sposób wyraźny i kompleksowy tryb uznawania kościelnych stopni i tytułów (coś zasadność nostryfikacji w systemie bolońskim wydaje się być zbędna). Powyższe zintegrować należy z obecnymi przepisami, jak również z zapowiadanymi nowelizacjami tych regulacji w szczególności o: roli Rady Doskonałości Naukowej i jednostek prowadzących postępowania, procedurze nadawania stopni i tytuły, wymaganiach publikacyjnych i tym podobnych.

Zapewniającym autonomię rozwiązaniem wydaje się uznawanie stopni i tytułów na zasadzie *ex lege*, przy czym konieczna jest kontrola formalna, prowadzona na przykład przez Radę Doskonałości Naukowej, czy dana jednostka i ustanowiona na podstawie przepisów p.s.w.n. procedura, spełniają przynajmniej podstawowe wymagania. Niezbędna jest także możliwość kontroli materialnej w razie wątpliwości obejmującej zasadność nadania lub odmowy nadania odpowiedniego stopnia bądź tytułu. Takie rozwiązanie mieści się w granicach regulacji konkordatowych (art. 15 Konkordatu), a zarazem stanowi pośrednie wypełnienie Umowy z 1999 r. Nie ulega wątpliwości, że proponowany postulat pozwoli na ujednoczenie praktyki podmiotów prowadzących postępowanie oraz wzmocni jakość. Wprowadzenie z kolei bazy podmiotów zagranicznych, które Rada Doskonałości Naukowej uznaje za uprawnione do prowadzenia postępowań, pozwoli skrócić ścieżkę o wyłączenie procedury nostryfikacji – uznanie, że dyplom uczelni X, znajdującej się w stosownym rejestrze, jest równoważny z dyplomem polskim.

3. Ewaluacja jakości działalności naukowej w dyscyplinach kościelnych

Uwzględnienie w rozporządzeniu Ministra Edukacji i Nauki dyscyplin kościelnych¹⁹, wśród których co do zasady wymienić należy: teologię, prawo kanoniczne i nauki o rodzinie²⁰ nie został w pełni przełożony na parametry ewaluacji jakości działalności naukowej, wykaz punktowanych czasopism i wydawnictw, jak również tak zwany współczynnik wpływu, stanowiący istotny element ewaluacji.

Wobec powyższego, dla zachowania autonomii dyscypliny wnioskować należy o wyodrębnienie kryteriów i wskaźników właściwych dla nauk kościelnych w taki sposób, aby zastosować zasadę porównywalności z innymi dyscyplinami w ramach danej dziedziny. Łatwość w tym zakresie obejmować będzie nauki teologiczne, które są w obecnym stanie prawnym nie tylko dyscypliną, ale i dziedziną nauki. Podobnie sytuacja ma się z dziedziną i dyscypliną nauki o rodzinie. Kwestia problematyczna pojawia się przy prawie kanonicznym, które stanowi dyscyplinę nauki w dziedzinie nauk społecznych. Dla tej dyscypliny, równie ważne, jak dla nauk prawnych, znajdujących się w zbiorze „nauki społeczne” w kryterium I ewaluacji, znaczenie mają takie pozycje naukowe, jak komentarze do Kodeksu Prawa Kanonicznego, edycja źródeł kanonistycznych, tłumaczenia krytyczne opracowań zagranicznych. W kontekście kryterium I ewaluacji konieczne jest zaktualizowanie wykazu czasopism punktowanych²¹

¹⁹ Por. *Rozporządzenie Ministra Edukacji i Nauki z dnia 11 października 2022 r. w sprawie dziedzin nauki i dyscyplin naukowych oraz dyscyplin artystycznych* (Dz. U. 2022, poz. 2202). [dalej: *Rozporządzenie dziedzinowe*].

²⁰ Por. DICASTERY FOR THE CULTURE AND EDUCATION, *Qualifications Framework of the Holy See*, w: <https://www.educatio.va/content/cec/en/ecclesiastical-institutions-of-higher-education/national-qualifications-framework/qualifications-framework.html> [dostęp 11.08.2024r.].

²¹ Por. *Komunikat Ministra Nauki z dnia 05 stycznia 2024 r. w sprawie wykazu czasopism naukowych i recenzowanych materiałów z konferencji międzynarodowych*, w: <https://www.gov.pl/web/nauka/komunikat-ministra-nauki-z-dnia-05-stycznia-2024-r-w-sprawie-wykazu-czasopism-naukowych-i-recenzowanych-materialow-z-konferencji-miedzynarodowych> [dostęp 11.08.2024r.].

i wydawnictw²², ponieważ z przykrością stwierdzić należy, że nie obejmuje on periodyków i wydawnictw cenionych w świecie kanonistycznym, uznawanych przez to środowisko za prestiżowe. Paradoksalnym jest choćby brak punktów dla czasopisma „Periodica de Re Canonica” wydawanego przez jedną z najbardziej prestiżowych uczelni rzymskich, jaką jest Papieski Uniwersytet Gregoriański. W tym kontekście pewnego rodzaju błędu doszukiwać się można jednak w samym środowisku kanonistycznym w Polsce, ponieważ w okresie projektowania rozporządzenia trudno doszukać się konkretnego stanowiska w tej sprawie szerszego grona naukowców, czy władz jednego trzech wydziałów prawa kanonicznego działających w Polsce. W kontekście współczynnika wpływu – bardzo szerokiego kryterium – warto postulować do Komisji Ewaluacji Nauki, aby przedstawiła jasne kryteria obejmujące nauki kościelne. Regulacje „miękkie” w tym zakresie, jak przewodniki czy wytyczne publikowane przez Komisję Ewaluacji Nauki znacznie poprawią wyniki ewaluacji w dyscyplinach kościelnych, w kontekście uwzględniania rzeczywistej działalności tej dyscypliny. Prawo kanoniczne jako dyscyplina nauki ma bowiem wpływ, podobnie jak teologia i nauki o rodzinie na społeczeństwo, szczególnie w zakresie społeczności wiernych. Uznawać zatem należy wszelkie działania naukowców w zakresie choćby pracy w sądach kościelnych, działalność w innych instytucjach diecezjalnych, czy przynależność (działalność) w ramach zespołów i rad Konferencji Episkopatu Polski. Tego typu „wpływ”, jako specyficzny dla tej szczególnej grupy dyscyplin, powinien być *per se* uwzględniany przez podmioty dokonujące oceny ewaluacyjnej. Podobnie sprawa ma się z ekspertyzami przygotowywanymi dla organów publicznych czy innej działalności naukowej, której wpływ na społeczeństwo, istotny z perspektywy kryterium III ewaluacji jakości działalności naukowej w Polsce, ma znaczenie.

²² Por. *Komunikat Ministra Edukacji i Nauki z dnia 22 lipca 2021 r. w sprawie wykazu wydawnictw publikujących recenzowane monografie naukowe*, w: <https://www.gov.pl/web/nauka/komunikat-ministra-edukacji-i-nauki-w-sprawie-wykazu-wydawnictw-publicznych-recenzowane-monografie-naukowe> [dostęp 11.08.2024 r.].

Mając na względzie powyższe w kontekście działalności oceniającej dyscypliny kościelne niezbędne jest wprowadzenie stałych mechanizmów weryfikacji zarówno w zakresie wykazu czasopism i wydawnictw, jak i ram dorobku aplikacyjnego właściwego dla danej dyscypliny i dziedziny nauki. Takie doprecyzowania i weryfikacja mieszczą się w standardach europejskich systemów ewaluacji i pozwolą na ograniczenie pojawiającej się asymetrii, która dotyka dziś część dorobku naukowego prowadzonego w dyscyplinach kościelnych²³.

4. Podział dziedzin i dyscyplin naukowych

W art. 5 ust. 3 p.s.w.n., polski ustawodawca określił umocowanie do wydania aktu wykonawczego, tj. rozporządzenia dziedzinowego. Akt ten doczekał się od pierwotnej publikacji już nowelizacji. Ustawodawca narzucił ministrowi właściwemu ds. nauki wytyczne dotyczące wydania aktu przez stwierdzenie, iż wydając rozporządzenie Minister ma mieć „na uwadze systematykę dziedzin i dyscyplin przyjętą przez Organizację Współpracy Gospodarczej i Rozwoju (OECD), bezpieczeństwo państwa, konieczność dochowania zobowiązań międzynarodowych Rzeczypospolitej Polskiej oraz cele, których realizacji służy klasyfikacja”²⁴. Istotnym w cytowanym fragmencie jest ten dotyczący „konieczności dochowania zobowiązań międzynarodowych RP”. Wprowadzenie takiego brzmienia przepisu skutkuje, zgodnie z zasadą hierarchii aktów prawnych, konieczność zachowania przepisów Konkordatu. Minister, wydając rozporządzenie, zobligowany był do uszanowania postanowień tego aktu. Uznając naczelny, względem ustawy p.s.w.n., charakter Konkordatu, minister właściwy ds. nauki zobowiązany był do uwzględnienia w rozporządzeniu określającym dziedziny i dyscypliny w Polsce teologii jako odrębnej dyscypliny nauki. Nie sposób jednak zgodzić się z zaproponowaną kwalifikacją, w której nieprawidłowo pod względem metodologicznym dokonano

²³ Por. M. KWIEK, *Transformacja uniwersytetu. Zmiany instytucjonalne i ewolucje polityki edukacyjnej w Europie*, Poznań 2010, s. 129-130.

²⁴ Por. art. 5 ust. 3 p.s.w.n.

umiejscowienia prawa kanonicznego jako dyscypliny, w ocenie ministra, właściwej naukom społecznym, podczas gdy prawo kanoniczne należy do dziedziny nauk prawnych. Ramy Kwalifikacji Stolicy Apostolskiej, które na podstawie Konkordatu należy w pewnym zakresie stosować w prawie polskim, nie zostały uwzględnione przez ministra wydającego rozporządzenie. Marginalnie wskazać należy postulat stworzenia w ramach ewentualnej nowelizacji nauk prawnych, jako oddzielnej dziedziny nauki, w ramach której jako dyscypliny funkcjonować niezależnie powinny: prawo (nauki prawne) oraz prawo kanoniczne. Względnie do tego zbioru dodać można administrację, jako odrębną dyscyplinę od obecnych „nauk o polityce i administracji”. Innymi słowy należy powrócić do rozwiązań obowiązujących od 2011 roku²⁵.

Należy również wskazać, że dotychczas obowiązujący podział dziedzin i dyscyplin do niedawna całkowicie „likwidował” dyscyplinę nauki o rodzinie i jednocześnie pozostawia prawo kanoniczne jako samodzielną dyscyplinę w dziedzinie nauk społecznych. Dodatkowo, w najnowszym rozporządzeniu pojawiła się odrębna dyscyplina nauki biblijnej, podczas gdy stopnie akademickie w tym zakresie nadają jedynie dwie uczelnie kościelne na świecie²⁶. Należy zatem rozważyć wprowadzenie zmian w umowie między Konferencją Episkopatu Polski a Rządem, w ramach której enumeratywnie wskaże się dyscypliny, które powinny być uwzględnione w podziale dziedzin i dyscyplin regulowanych rozporządzeniem Ministra. Pozwoli to z jednej strony na gwarancję i swobodę prowadzenia działalności badawczej i dydaktycznej w świętych naukach oraz ograniczy możliwość prowadzenia tej działalności przez jednostki, które w żaden sposób nie podlegają zwierzchniej władzy kościelnej. Podobne pomysły „tworzenia dyscypliny kościelnych” w kontekście interdyscyplinarności prowadzenia

²⁵ Por. *Rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 8 sierpnia 2011 r. w sprawie obszarów wiedzy, dziedzin nauki i sztuki oraz dyscyplin naukowych i artystycznych* (Dz. U. 2011, nr 179, poz. 1065).

²⁶ Chodzi o Papieski Instytut Biblijny w Rzymie (Pontificum Institutum Biblicum) oraz École Biblique et Archéologique Française w Jerozolimie.

kształcenia w szkołach doktorskich pojawiały się w dyskusji akademickiej, w kontekście ustroju i funkcjonowania poszczególnych szkół²⁷.

5. Prowadzenie szkół doktorskich

Należy zauważyć, że reforma systemu szkolnictwa wyższego i nauki objęła także system kształcenia przyszłych doktorów. Regulacje zawarte w art. 198 p.s.w.n. stanowią, co do zasady, iż szkoła doktorska, jako specyficzna i nowa forma kształcenia przyszłych kadr naukowych, może być utworzona jedynie przez te jednostki, które posiadają co najmniej ocenę B+ po ewaluacji jakości działalności naukowej w co najmniej dwóch dyscyplinach naukowych.

Zasadne wydaje się stwierdzenie, że podmioty kościelne zostały tym samym ograniczone w swobodzie prowadzenia kształcenia na poziomie doktoranckim. Uprawnienie do nadawania stopnia doktora w przypadku podmiotów kościelnych może posiadać dany podmiot niezależnie od systemu państwowego, choć oczywiście – uznanie nadanych stopni nastąpi na gruncie prawa państwowego, jedynie wówczas, gdy spełnione zostaną przesłanki formalne i materialne przewidziane w regulacjach świeckich.

Ustawodawca wyszedł na przeciw potrzebom jednostek prowadzących działalność jedynie w jednej dyscyplinie, dając uprawnienie do prowadzenia kształcenia doktorantów w dyscyplinach teologicznych, pod warunkiem że jest to jedyna dyscyplina, w której dany podmiot prowadzi działalność naukową²⁸. W zasadzie z uprawnienia tego skorzysta obecnie jedynie Papieski Wydział Teologiczny we Wrocławiu oraz Akademia Katolicka w Warszawie. Należy jednak zauważyć, że przed powstaniem tej ostatniej Papieski Wydział Teologiczny w Warszawie w dwóch sekcjach prowadził kształcenie nie tylko w zakresie teologii, ale również w naukach o polityce i administracji. Zgodnie z wykazem przyznanych kategorii naukowych w tej dyscyplinie

²⁷ Por. J. LEWICKI, *Zapewnianie jakości kształcenia w szkołach doktorskich – wybrane zagadnienia*, w: Administracja uczelni w dobie pandemii, Warszawa 2022, s. 259-260.

²⁸ Por. tamże, s. 37.

Akademia nie otrzymała kategorii naukowej, toteż mogła skorzystać z uprawnienia do prowadzenia szkoły doktorskiej na podstawie art. 198 ust. 3 p.s.w.n.

6. Ocena kierunków kształcenia

Istotnym celem działania systemu szkolnictwa wyższego i nauki jest zapewnianie najwyższej jakości kształcenia. Do tego celu odnosi się zarówno porządek państwowy, jak i kościelny. Szczególnie istotne znaczenie ma zapewnianie jakości kształcenia w seminariach duchownych, w których alumni, stosownie do regulacji kanonistycznych przygotowują się do przyjęcia święceń kapłańskich. Ważnym elementem w formacji przyszłych kapłanów jest formacja intelektualna, która została w pewien sposób znowelizowana przez promulgację przez papieża Franciszka nowych norm dotyczących afiliacji, inkorporacji i agregacji kościelnych instytutów studiów wyższych do seminariów duchownych²⁹.

Obecnie kwestia jakości kształcenia pozostaje w zasadzie nieuregulowana. Przyjąć zatem należy, że jeśli klerycy danego seminarium duchownego są studentami podmiotu kształcącego i prowadzącego swoją działalność na podstawie p.s.w.n., to ocena jakości kształcenia pozostaje w gestii tego podmiotu oraz Polskiej Komisji Akredytacyjnej. Seminarium w praktyce realizują kształcenie akademickie, jednak praktyka wskazuje (szczególnie w seminariach znacznie oddalonych od ośrodków akademickich), że zajęcia akademickie prowadzone są nie przez pracowników danego podmiotu akademickiego, a przez innych, wybranych przez rektora danego seminarium, nauczycieli akademickich. Trudno jednak wskazać zakres tego zjawiska, ponieważ dotychczas nie prowadzono szczegółowych badań w tym zakresie.

W obecnym stanie prawnym seminarium duchowne podlegają regulacjom kościelnym, w szczególności ramom określonym w *Ratio Fundamentalis Institutionis Sacerdotalis* oraz regulacjom określonym

²⁹ Por. KONGREGACJA EDUKACJI KATOLICKIEJ, *Instrukcja dotycząca afiliacji, inkorporacji i agregacji instytutów studiów wyższych do wydziałów kościelnych*, Watykan 2020.

przez Konferencję Episkopatu Polski, jak również poszczególnych biskupów diecezjalnych. Seminaria duchowne nie są bezpośrednio objęte systemem Polskiej Komisji Akredytacyjnej, mimo iż, podmioty nadające tytuł zawodowy (co do zasady) magistra teologii, takiej ocenie podlegają. Próżno jednak doszukać się wizytacji Polskiej Komisji Akredytacyjnej bezpośrednio w seminarium duchowny, którego klerycy odbywają kształcenie w danym podmiocie. Sytuacja ta winna się zmienić, tak aby jakość kształcenia przyszłych duchownych pod względem intelektualnym, zgodnie z zakresem oceny przeprowadzanej przez Komisję, jej podlegała. Wprowadzenie stosownych regulacji w tym zakresie, jak również ich implementacja w kolejnych wizytacjach Polskiej Komisji Akredytacyjnej w miejscach kształcenia kleryków nie tylko pozwoli na zachowanie autonomii kościelnego nadzoru nad formacją, ale zapewni zgodność tego kształcenia z krajowymi standardami akademickimi.

Postulować należy również, aby ocena instytucjonalna dokonywana przez AVEPRO – Agencję Stolicy Apostolskiej ds. Popierania i Promocji Jakości Kształcenia w Uniwersytetach i Fakultetach Kościelnych była uznawana na gruncie polskiego porządku prawnego. AVEPRO jest szanowaną instytucją oceniającą na poziomie międzynarodowym, dlatego też w regulacjach Polskiej Komisji Akredytacyjnej powinno istnieć rozwiązanie, które pozwoli wprost stosować przepisy art. 244 pkt 1 p.s.w.n. Do czasu uwzględnienia AVEPRO w Europejskim Rejestrze Instytucji Działających na rzecz Zapewnienia Jakości Kształcenia w Szkolnictwie Wyższym (EQAR) postulować należy podpisanie stosownej umowy pomiędzy Agencją a Polską Komisją Akredytacyjną obejmującą ramy uznawalności wzajemnych ocen. Niewątpliwie rozwiązanie umowne stanowiłoby istotny element realizacji konstytucyjnej zasady współdziałania dla dobra wspólnego oraz z pewnością przyczyniałyby się do zwiększenia jakości kształcenia w dyscyplinach kościelnych w Polsce. Warto jednocześnie wskazać, że akredytacja AVEPRO uwzględniania jest w najbardziej

prestizowym rankingu uczelni wyższych „Perspektywy”, więc nie jest to akredytacja obca w polskim porządku prawnym³⁰.

Zakończenie

W niniejszym opracowaniu zasygnalizowano jedynie kilka istotnych problemów, z których w przyszłości, po przedstawieniu projektu nowelizacji ustawy – zapowiadanej przez obecnego Ministra Nauki Pana Dariusza Wieczorka – można skonkretyzować wnioski *de lege ferenda*. Ostatnia duża reforma systemu szkolnictwa wyższego i nauki w Polsce skutkowałą i skutkuje wieloma problemami, szczególnie na gruncie statutów uczelni oraz regulaminów (statutów) wydziałów kościelnych funkcjonujących w wielu uczelniach publicznych w Polsce.

Głównym i zasadniczym postulatem jest sformułowanie nowej Umowy między Rządem a Konferencją Episkopatu Polski w wykonaniu art. 15 ust. 2 Konkordatu. Postulat zmiany treści i zakresu umowy konkordatowej wydaje się jednak nietrafiony i niemożliwy w kontekście nastrojów politycznych i społecznych, w szczególności przedstawiania Konkordatu jako pewnej formy uzależnienia państwa od Kościoła katolickiego. To oczywiście błędne założenie i niewłaściwa retoryka.

Proponowane w opracowaniu zmiany nie naruszają bezstronności światopoglądowej państwa (art. 25 ust. 2 Konstytucji), ponieważ nie faworyzują określonego wyznania, lecz porządkują istotną i celową współpracę w obszarze, który – z natury rzeczy – dotyczy największego pod względem liczebności wiernych związku wyznaniowego oraz faktycznie funkcjonującego w polskim porządku prawnym rozbudowanego systemu szkolnictwa na poziomie wyższym. Konieczność wprowadzenia odpowiednich zmian pozwalających na właściwe przestrzeganie przepisów prawa kanonicznego i państwowego będzie wyrazem prawdziwej współpracy, która *explicite* przewidziana jest w art. 25 ust. 3 oraz art. 70 polskiej ustawy zasadniczej. Dodatkowo

³⁰ Por. FUNDACJA EDUKACYJNA „PERSPEKTYWY”, *Ranking Szkół Wyższych Perspektywy 2024 – metodologia i kryteria oceny uczelni*, Warszawa 2024, s. 8-10.

zmiany te będą zgodne z międzynarodowymi zobowiązaniami stron wynikającymi z Konkordatu oraz umowy wykonawczej.

Warto jednocześnie wskazać, że zarówno wierni Kościoła katolickiego, jak i osoby które na co dzień w praktyce i badawczo zajmują się prawem kanonicznym winny być w kontekście nowelizacji przepisów ustawowych znacznie bardziej aktywni. To w Kościele katolickim upatrujemy początków uniwersytetów, których istnienie ugruntowało silną pozycję Europy w porządku politycznym na świecie na przestrzeni wielu wieków. Również dziś należy popierać i dostarczać tej społecznej (jak i duchowej) instytucji możliwości prawne do swobodnego i zgodnego z zakresem jej działania, rozwoju, szczególnie zaś na gruncie kształcenia przyszłych kadr dla samej wspólnoty Kościoła, państwa oraz społeczeństwa, którego cały system szkolnictwa wyższego jest pewnego rodzaju „sługą”. W styczniu tego roku Franciszek z okazji 100. rocznicy powstania Międzynarodowej Federacji Uniwersytetów Katolickich, przekazał bardzo interesujące i inspirujące przesłanie. Choć odnosi się ono do uczelni katolickich, można je interpretować szerzej, także w kontekście systemu kościelnego i publicznego. Papież powiedział wówczas:

Nie możemy pozwolić, aby strach kierował zarządzaniem naszymi uniwersytetami; niestety zdarza się to częściej, niż nam się wydaje. Pokusa chowania się za murami, w bezpiecznej bańce społecznej, unikania ryzyka lub wyzwania kulturowych, odwracania się plecami do złożoności rzeczywistości może wydawać się najbezpieczniejszym kierunkiem. Ale to czysta iluzja. Strach pożera duszę. Nigdy nie otaczaj uniwersytetu murami strachu. (...) Uniwersytet, który szuka ochrony w murach strachu, może równie dobrze osiągnąć prestiż, uznanie i szacunek, a także osiągnąć wysoką pozycję pod względem produkcji naukowej. (...) „Wiedza dla samej wiedzy: to nie-ludzkie”. Musimy zawsze zadawać sobie pytanie: Jaki jest cel nauki, którą przekazujemy? Jaki jest potencjał transformacyjny wiedzy, którą tworzymy? Czemu i komu służymy? Neutralność jest mirażem. Katolicki uniwersytet musi dokonywać

wyborów, wyborów które odzwierciedlają Ewangelię. Musi zająć stanowisko i wyraźnie pokazać to w swoich działaniach „brudząc sobie ręce” w duchu Ewangelii, dla przemiany świata i w służbie człowiekowi. (...) Proszę was, abyście pomogli Kościołowi, w tym momencie jego historii, rzucić światło na najgłębsze ludzkie aspiracje, oferując wgląd i zrozumienie, a także „powody nadziei” zrodzone z wiary, a tym samym pomagając Kościołowi z ufnością angażować się w dialog na temat wielkich kwestii naszych czasów (...)”³¹.

Należy zatem, za papieżem Franciszkiem, popierać dialog i dyskusję, także, a w szczególności w środowisku akademickim. Powyższe pozwoli na wypracowanie rozwiązań prawnych, zarówno na gruncie prawa państwowego, jak i kanonicznego, służących rozwojowi tego istotnego obszaru działania tak Państwa, jak i Kościoła.

On the need for changes in the act – law on higher education and science in the context of canon law regulations concerning higher education

the article points to the need to update Polish legal regulations, which are currently out of step with the modern realities of the higher education and science system, as well as the principles arising from canon law and the Concordat. It presents the legal basis for relations between the state and the Church, as set out in the Polish Constitution, religious laws, and the 1993 Concordat. It is pointed out that the current agreement between the Government of the Republic of Poland and the Polish Episcopal Conference of 1999 is outdated and needs to be adapted to the 2018 Act on Higher Education and Science. The study highlighted problems related to the recognition of degrees and titles awarded by church higher education institutions, the evaluation of the quality of scientific activity, the assessment of the quality of education, and the running of doctoral schools. The author critically

³¹ *Adress of His Holiness Pope Francis to a delegation of the International Federation of Catholic Universities*, 19 January 2024, w: <https://www.vatican.va/content/francesco/en/speeches/2024/january/documents/20240119-fiuc.html> [dostęp 15.04.2024 r.].

analyzes the current division of scientific fields and disciplines, proposing, among other things, the separation of canon law as an independent scientific discipline within the field of legal sciences and the reorganization of the relationship between the classifications of the Holy See and Poland. The article emphasizes that legislative changes should respect the principle of the state's ideological neutrality, while promoting cooperation between the state and the Church for the common good. The author also proposes the development of a new executive agreement to the Concordat and greater involvement of church and academic circles in the reform process, particularly with regard to the proper application of canon law in entities that are subject to it through ecclesiastical authority. Quoting Pope Francis, he points to the need for courage in engaging in dialogue and actions aimed at the development of universities and church faculties with a Christian ethos, and more broadly, church sciences in Poland. The author critically analyzes the current division of scientific fields and disciplines, proposing, among other things, the separation of canon law as an independent scientific discipline within the field of legal sciences and the reorganization of the relationship between the classifications of the Holy See and Poland. The article emphasizes that legislative changes should respect the principle of the state's ideological impartiality and, at the same time, promote cooperation between the state and the Church for the common good. The author also proposes the development of a new executive agreement to the Concordat and greater involvement of church and academic circles in the reform process, particularly with regard to the proper application of canon law provisions.

Słowa kluczowe: *Veritatis gaudium*; konkordat; szkolnictwo wyższe; ramy kwalifikacji; zmiany legislacyjne

Keywords: *Veritatis gaudium*; Concordat; higher education; qualifications framework; legislative changes

NOTA O AUTORZE

dr Igor Kilanowski – adiunkt w Katedrze Prawa o Posłudze Nauczania i Uświęcania Wydziału Prawa Kanonicznego Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie.

Artykuł stanowi opracowanie własne autora/autorów. Treść uzupełniona o pracę badawczą została wygłoszona podczas międzynarodowej konferencji naukowej realizowanej w maju 2024 roku w ramach programu „Nauka dla Społeczeństwa” nr umowy Nds/550272/2022/2022 pod tytułem „Rola systemu szkolnictwa wyższego i nauki. Historia – terażniejszość – ku przyszłości” realizowanego przez Fundację „Pro Polonia” we współpracy z Wydziałem Prawa Kanonicznego oraz Wydziałem Prawa i Administracji Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie.

